

Muhibbî, *Nefhatü'r-Reyhâne*, V, 10; a.mlf., *Zeylû Nefhatü'r-Reyhâne*, s. 347; İbn Humeyd, *es-Sühubü'l-uâbile 'alâ qarâ'ihî'l-Hanâbile* (nşr. Bekir b. Abdullah Ebû Zeyd – Abdurrahman b. Süleyman el-Useymin), Beyrut 1416/1996, II, 793; *Fihristü'l-Kütübhaneti'l-Hidviyye*, I, 196-197; Brockelmann, *GAL*, II, 138; *Suppl.*, II, 140; *He-diyyetü'l-'ârifin*, I, 794; Abdülhay el-Kettânî, *Fih-risü'l-fehâris*, I, 340-341; Nüveyhiz, *Mu'cemü'l-müfessirîn*, s. 389; Salâh M. el-Hiyemî, *Fihrisü mahtûâtü Dâri'l-kütübî'z-Zâhiriyye: 'Ulûmü'l-Kur'âni'l-Kerim*, Dimaşk 1405/1984, III, 385-391; Ziriklî, *el-A'lâm* (Fethullah), V, 58; Suûd b. Abdullah el-Fenîsân, *Âşârü'l-Hanâbile fi 'ulûmü'l-Kur'ân*, İskenderiye 1409, s. 152-153; *el-Fihri-sü's-şâmil: 'Ulûmü'l-Kur'ân, mahtûâtü't-tefsir ve 'ulûmih* (nşr. el-Mecmau'l-melekî), Amman 1989, I, 490-497; Ömer Rızâ Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifin*, Beyrut 1414/1993, II, 568; M. Münîr Abdülfettâh el-Hâyik, *Tefsirü'l-Lübâb min 'ulû-mi'l-Kitâb*, [baskı yeri yok] 1419/1998, Câmîatü Ümmüdürmân el-İslâmiyye, I-II, İSAM Ktp., nr. 88957-88958; M. Tâhir Bencbîrî, *Neylû's-sâ'irin fi şabakâti'l-müfessirîn*, Bencbîr / Pakistan 1421/2000, s. 299-300; Abdullah b. Muhammed b. Ah-med et-Tarikî, *Mu'cemü müşannefâtü'l-Hanâbi-le*, Riyad 1422/2001, IV, 366-367; Bekir b. Ab-dullah Ebû Zeyd, *'Ulemâ'ü'l-Hanâbile*, Demmâm 1422, s. 348; *Mu'cemü'l-mahtûâtü'l-mevcûde fi mektebâti İstânbûl ve Ânâtüli*, [baskı yeri ve tarihi yok] (haz. Ali Rıza Karabulut), II, 1021; Ab-dullah b. Umeyr b. Abdullah el-Husayn, *İhtiyârâtü İbn 'Âdil en-naḥviyye fi kitâbihi'l-Lübâb fi 'ulû-mi'l-Kitâb min evveli sûreti'l-Fâtihâ ilâ nihâyeti sûreti'n-Nisâ'* (doktora tezi, 1430), Câmîatü Üm-mi'l-kurâ; M. Râgıb et-Tabbâh, "Terceme mef-kûde", *MMAdm.*, XX (1396/1976), s. 381-383; Muhammed b. Abdurrahman eş-Şâyi', "İbn 'Âdil ve tefsirühü'l-Lübâb fi 'ulûmü'l-Kitâb", *Mecelletü Câmî'ati'l-İlmâm Muḥammed b. Su'ûd el-İslâ-miyye*, sy. 17, Riyad 1417/1996, s. 13-42; Ah-met Özel, "İbn 'Âdil", *Mv.AC*, XX, 65-69.

AHMET ÖZEL

İBN AHÎ HİZÂM

(ابن أخى حزام)

Nâsirüddin Muhammed b. Ya'kûb
b. Ahî Hizâm el-Huttelî
(III./IX. yüzyıl)

İslâm dünyasında baytarlıkla ilgili
ilk telif kitabın yazarı.

Hayatına dair bilgi yok denecek kadar azdır. Nisbesi, Ceyhun nehrinin kuzeyin-deki Penc ve Vahş nehirlerinin arasın-da kalan Huttel şehriden gelmektedir. İbnü'n-Nedîm, İbn Ahî Hizâm'ın Abbâsî Halifesi Mütevekkil-Alellah'ın teşvikiyle baytarlık konusunda bir kitap yazdığını belirtir (*el-Fihrist*, s. 377). Taberî ise 251 (865) yılına dair olayları anlatırken onun ismini, Enbâr bölgesindeki bir savaşta Hüseyin b. İsmâîl'in yanında 1000 kişilik birliğe komuta eden iki kumandanandan biri olarak verir (*Târih*, IX, 319-320). Kendi-sine nisbet olunan biniciliğe dair eserin

bir nüshasının sonunda (Nuruosmaniye Ktp., nr. 3915, vr. 58^a) müstensih, İbn Ahî Hizâm'ın Mu'tazîd-Billâh'ın at yetiştiricisi olduğunu söyler. Bu bilgi doğru kabul edilirse onun Mütevekkil'den itibaren Abbâsî halifelerinin mîrâhuru (reîsü'l-istabl) ol-duğu sonucuna varılabilir.

Baytarlık ve binicilikle ilgili çalışmaları günümüze kadar gelen İbn Ahî Hizâm'ın en önemli eseri *Kitâbü'l-Hayl ve'l-fürûsiyye ve'l-baytara*'dır (bazı nüshalarda *Kitâbü'l-Hayl ve'l-fürûsiyye*, *Kitâbü'l-Fü-rûsiyye ve'l-baytara min kıbeli't-tıb ve umûri's-saltana*, *Kitâbün Câmî' fi'l-bay-tara* olarak geçmektedir). Otuz babdan oluşan eserde müellif öncelikle cihadın ve biniciliğin faziletini belirtmiş, ardından atların dışları, cins atların nitelikleri, renk-leri, organlarının isimleri, atın eğitim ve yetiştirilmesi, doğumunu ve doğum son-rası kusurlarını anlattıktan sonra atların hastalık ve tedavilerine geniş bir bölüm ayırmıştır. Son bölümde yılan, akrep gibi haşaratın atları sokmasıyla deve, sığır ve koyunlara ait hastalıkların tedavisinden bahsedilir, ayrıca katır ve merkep hak-kında bilgi verilir (Süleymaniye Ktp., Aya-sofya, nr. 2898, 2899, 3607; Hafîd Efendi, nr. 257; Beyazıt Devlet Ktp., Veliyyüddin Efendi, nr. 3174).

İbn Ahî Hizâm'a nisbet edilen, ancak *Kitâbü'l-Hayl*'dan ayrı birer eser olup olmadığı bilinmeyen *Kitâbü'l-Fürûsiyye ve şiyâti'l-hayl* ile *Kitâb fi Ma'rife-ti'r-remy bi'n-nüşşâb ve âleti'l-harb ve envâ'i vücûhi'r-remy ve şurûtihi* ve *aḥvâlihi* adlı iki eserin nüshaları kütüphane kayıtlarında bulunmaktadır

(Süleymaniye Ktp., Fâtih, nr. 3513; Köp-rülü Ktp., nr. 36; Nuruosmaniye Ktp., nr. 3915; TSMK, III. Ahmed, nr. 2515). Ahmed b. Muhammed b. Ebû Kutayre tarafından Fâtîmî Halifesi Aziz-Billâh Nizâr b. Meâd (ö. 386/ 996) adına kaleme alınan, ancak daha sonra Memlûkler zamanında İbn Ahî Hizâm'a nisbet edilen *Kitâbü'l-Fürûsiyye*'nin (bazı kaynaklarda *Kitâbü'l-Hayl ve şifâtühâ ve elvânühâ ve şiyâtühâ ve a'lâmühâ ve 'ilâcühâ*) mevcut bir nüsha-sı IV. (X.) yüzyılda yazılmış olmalıdır (Sü-leymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 3705).

BİBLİYOGRAFYA :

Taberî, *Târih* (Ebû'l-Fazl), IX, 319-320; İb-nü'n-Nedîm, *el-Fihrist* (Tecdüdd), s. 377; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân*, II, 346-347; Brockelmann, *GAL*, I, 282; *Suppl.*, I, 432-433; Sezgin, *GAS*, III, 375; Ziriklî, *el-A'lâm* (Fethullah), VII, 145; Kasım Kırbayık, "Baytarlık", *DİA*, V, 278-279; M. Zü-heyr el-Bâbâ – M. İsa Sâlihiyye, "İbn Ahî Hizâm", *Mv.AC*, VI, 362-366.

M. CÜNEYT KAYA

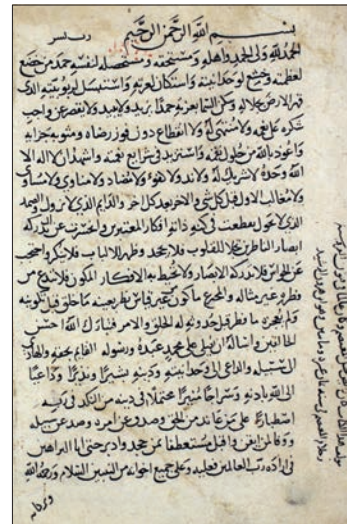
İBN ATIYYE el-AVFÎ

(ابن عطية العوفي)

Ebü'l-Feth Şemsüddîn (Fethüddîn) Mu-hammed b. Muhammed b. Alî el-Avfî
el-İskenderî el-Mizzî
(ö. 906/1501)

Keşfü'l-beyân adlı
ansiklopedik eserin müellifi,
Mısırlı Şâfiî âlimi ve mutasavvîf.

10 Muharrem 818'de (22 Mart 1415) İskenderiye'de doğdu. Kendisinden bu tarihte veya muharrem'in başında doğ-duğuna dair rivayetler nakledilir. Atala-rından Atıyye'ye nisbetle İbn Atıyye diye anılır. *el-Huccetü'r-râciha* adlı eserinde

İbn Ahî
Hizâm'ın
*Kitâbü'l-Hayl
ve'l-fürûsiyye
ve'l-baytara* adlı
eserinin
unvan sayfasıyla
ilk sayfası
(Beyazıt
Devlet Ktp.,
Veliyyüddin
Efendi,
nr. 3174)

nesebinin sahâbeden Abdurrahman b. Avf'a dayandığını, Avfî nisbesinin buradan geldiğini söyler. *Keşfü'l-beyân*'ın başında da seçeresini Hz. İbrâhîm ve Nûh kanalıyla Hz. Âdem'e ulaştırır. Yedi yaşında Kur'an'ı ezberleyip iki yıl içinde "yirmi dört rivayetle" tecvidini öğrendiğini, muhtelif kıraatlerle okuduğunu, on sekiz yaşında ders ve fetva vermeye başladığını, bu sırada bir süre riyâzet ve inzivâ hayatı yaşayıp ibadet ve zikirle meşgul olduğunu, daha sonra tahsil için amcası ve şeyhiyle beraber Kahire'ye gittiğini kaydeder. İbn Atıyye, dedesi Kadı Ebû'l-Hasan Nûreddin Ali'den ve Alemüddin Sâlih b. Ömer el-Bulkînî'den fıkıh; İbn Hacer el-Askalânî, Veliyyüddin İbnü'l-İrâkî, Şehâbeddin er-Ressâm, Şemseddin el-Birmâvî, Cemâleddin İbnü's-Şerâihî, İzzeddin İbnü'l-Furât gibi âlimlerden hadis tahsil etti. Şemseddin İbnü'l-Cezerî'den *Kütüb-i Sitte*'yi, *el-Muvaṭṭa'*'ı, hadisle ilgili diğer bazı eserleri ve kıraat ilmine dair kendi kitaplarını okuyup icâzet aldı. Zeynüddin İbnü's-Sânî'den hat öğrendi. Seyyid Şerîf el-Cürçânî'nin talebesi Burhâneddin el-Kürdî ve Teftâzânî'nin talebesi Alâeddin Ali b. Muhammed el-Buhârî'den aklî ilimleri, Taḳıyyüddin İbn Hicce'den edebiyat okudu. Aralarında babasının şeyhi Abdurrahman eş-Şibrîsî, bunun halifeleri Ebû'l-Hasan Ali ed-Demenhûrî ve Ebû İshak İbrâhîm el-Etkâvî ile hocası İbnü'l-Cezerî, Ahmed b. Muhammed et-Türâbî, dayısı Ebû'l-Abbas Ahmed b. Kâsım b. Mûsâ gibi isimlerin de bulunduğu birçok kişiden tasavvuf hırkası giydi. Yine kendisi *Keşfü'l-beyân*'ın ilk cildinde Şeyh Türâbî ile üç yıl kadar birlikte kaldıklarını, bu zaman içinde her yıl beraber hacca gittiklerini, Yemen, Hindistan ve Irak'a yaptığı seyahatlerin ardından Kahire'ye dönüp ilim tahsiline devam ettiğini, *Minhâcû'l-ıhtidâ'* ve *mişbâhu'l-ıhtidâ'* adlı eserini bu sırada yazdığını belirtir. 879 (1474-75) yılında Kahire'den ayrılarak Şam'a giden İbn Atıyye uzun süre Mizze adlı köyde ikamet etti, ders verdi, irşad ve telifle meşgul oldu. Yetiştirdiği birçok talebe arasında meşhur tarihçiler Şemseddin İbn Tolun ve Muhyiddin en-Nuaymî ile tarihçi Necmeddin el-Gazzî'nin dedesi Radyyyüddin Muhammed el-Gazzî, Şemseddin Muhammed b. İsmâil (İbrâhîm) el-Bilbîsî el-Vefâî, İbnü'l-Ferrâ Muhammed b. İsmâil el-Hürânî anılabilir. Hocası İbn Atıyye hakkında *el-Fethu'l-İzzî fî Mu'cemi'l-mucîzine li-şeyhinâ Ebi'l-Feth el-Mizzî* adıyla bir eser yazan Şemseddin İbn Tolun onun eliyle çeşitli tarikatlardan hırka giydiğini kaydeder

(*el-Fülkü'l-meşhûn*, s. 122; Abdülhay el-Kettânî, I, 161, 474). Necmeddin el-Gazzî, babası Gazzî'nin (d. 904/1499) daha iki yaşında iken dedesi tarafından hocası İbn Atıyye'ye götürüldüğünü, İbn Atıyye'nin de ona hırka giydirip zikir telkin ettiğini ve bütün merviyatı için icâzet verdiğini belirtir (*el-Kevâkibü's-sâ'ire*, III, 4). Memlûk Sultanı Kayıtbay'ın ölümünün ardından yerine geçen oğlu el-Melikü'n-Nâsır Muhammed'e biat etmeyip ayaklanan Emîr Kansu el-Yahyâvî ile Devâtdâr Akbirdî'nin yol açtığı siyâsî kargaşa sırasında (901/1496) İbn Atıyye, Mizze'den ayrılarak Şam'da Kabriâtike mahallesine yerleşti ve Şüveyke yakınlarındaki Kasrûlcüneyd mahallesinde 18 Zilhicce 906 (5 Temmuz 1501) tarihinde vefat etti. Humeyriyye (Hamriyye) Mezarlığı'nın batı kesiminde Burhâneddin el-Bikâî'nin kabrine kible yönünden yakın bir yerde defnedildi.

Eserleri. İbn Atıyye el-Avfî'nin muhtemelen tek nüsha olmasından dolayı bugüne kadar bilinmeyen ve inceleme konusu edilmeyen *Keşfü'l-beyân 'an şifâtî'l-hayevân* adlı eseri İslâm dünyasında kaleme alınan en hacimli ansiklopedilerin başında gelir. Şemseddin İbn Tolun, hocasının Mizze'de kaleme aldığı, kırk ciltten meydana gelen eseri vefatı sırasında vakfettiğini, vefatından sonra eserin talebesi Vâiz Şemseddin Muhammed b. İsmâil el-Vefâî'ye intikal ettiğini, Türkler'in Dimaşk'a hâkim olmaları sırasında 50 dinar vererek kitabı ondan satın aldıklarını kaydeder (*Târîhu Mizze*, s. 62-63; krş. *Müf'atü'l-eghân*, II, 639-640). Botanik, tıp ve felsefe yanında şer'î ilimler, şiir, edebiyat, biyografi gibi konuları da içeren ve alfabetik düzenlenen bu ansiklopediye modern dönemde bilindiği kadarıyla ilk dikkat çeken ve İstanbul'daki tek nüshası hakkındaki bilgi veren Suriyeli edip ve şair Cemîl el-Azm (ö. 1933) kaynakları arasında önemli gördüğü 229 kitabın listesini de zikreder (*el-Müsâra'a*, s. 108-121). Müellif, *Keşfü'l-beyân*'ı 893 yılının Muharrem ayında (Aralık 1487) yazmaya karar verdiğini, bu amaçla araştırma ve okumalara başladığını belirtir. Eserin Millet Kütüphanesi Feyzullah Efendi koleksiyonundaki müellif hattı nüshası (nr. 1687-1745) altmış iki cilde 16.000 varaktan oluşmaktadır. Muhtemelen bilim tarihinin bilinen en kapsamlı ansiklopedik çalışması olan eserin ilk cildinde İbn Atıyye telif gerekçesini ve uyguladığı metodu uzunca anlatır. Özellikle Demîrî'nin *Hayâtü'l-hayevân*'ından çok faydalandığını, onun metodunu benimsediğini, ancak oradaki hayvan isimlerine hem sayı hem

de içerik bakımından eklemeler yaptığını, esere ekoloji, biyoloji, yer ve gök bilimiyle ilgili yeni maddeler eklediğini, birçok bilgiyi âyetlerle zenginleştirdiğini, ayrıca bazı maddeleri dil ve edebiyat açısından desteklemek için 130 kasideye yer verdiğini belirtir. Müellif eserini yazarken -günümüzde büyük bir kısmı kaybolmuş olan- yaklaşık 3000 kaynaktan faydalandığını belirtir ve bunların adlarını zikreder; bir kısmının müellif isimlerini de verir (vr. 4^a-21^b). Bunların yanında Avfî kendilerinden ders aldığı, beraber ders okuduğu, görüşüp sohbetinde bulunduğu 1000'e yakın âlimin adını anar; bazılarının kısa biyografilerini verir. Bu özellikleriyle eserin diğer bölümleri gibi giriş kısmı da çok değerli bir bilgi kaynağıdır. Üzerinden asırlar geçtiği için bazı sayfalarındaki yazıları silinmiş olan eser üzerinde Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı'nın gerçekleştirdiği restorasyon çalışmaları ileri bir safhaya varmış olup tamamlandığında ilk cildin tenkitli neşriyle birlikte diğer ciltlerin e-book olarak ilim dünyasına sunulması planlanmıştır.

İbn Atıyye'nin diğer eserleri şunlardır: *el-Fuşûlû'l-mü'eyyede li'l-vüşûl ilâ şerhi'l-Muḳaddimeti'l-Cezeriyye* (bk. bibl.); *el-Hüccetü'r-râciha li-sülûki'l-meḥacceti'l-vâzîha* (hırka giydiği ve sohbetlerinde bulunduğu şeyhlerle tasavvuf âdâbına dair olup bir nüshası Şam Dârü'l-kütübî'z-Zâhiriyye'de kayıtlıdır; nr. 1443 / tasavvuf 125; bu nüshanın bir mikrofilmi Kahire'de Ma'hedü'l-mahtûtâtî'l-Arabiyye'dedir [nr. 125]); *İbtigâ'ü'l-kurbe bi'l-libâs ve's-şuḥbe* (başta talebesi İbn Tolun olmak üzere klasik kaynaklarda ve Leipzig nüshasında [Brockelmann, *GAL Suppl.*, II, 151] bu adla geçen eserin Berlin Kraliyet Kütüphanesi'nde kayıtlı nüshası *İrtikâ'ü'r-rûḥbe bi'l-libâs ve's-şuḥbe* adını taşır [Ahlwardt, III, 92; Brockelmann, *GAL*, II, 149]; ancak bu isimde bir kitap Kutbüddin Muhammed b. Ahmed el-Kastallânî'ye [ö. 686/1287] nisbet edilir; Gazzî, I, 15; Abdülhay el-Kettânî, I, 78); *Tuḥfetü'l-lebîb ve buḡyetü'l-ke'îb* (Leiden Üniversitesi Ktp., nr. Or. I [müellif hattı I ve III. ciltler]; Paris Bibliothèque Nationale, nr. 3404 [müellif hattı II. cilt]; II. cilde ait nüshanın mikrofilmi Beyrut Amerikan Üniversitesi [nr. 202] ve Kahire'de Ma'hedü'l-mahtûtâtî'l-Arabiyye'dedir [nr. 1117]); *Şerhu Ğunyeti'l-bâḥiṣ* (İbnü'l-Mütefennine'nin *er-Raḥbiyye* diye tanınan ferâize dair eseri üzerine yazılmış hacimli bir şerhtir, *Keşfü'z-ẓunûn*, II, 1211). Biyografik kaynaklarda bir divanından

söz edilen ve bazı şiirlerinden örnekler verilen İbn Atıyye'nin *Minhâcü'l-İhtidâ*' ve *mişbâhu'l-İhtidâ*' ile *el-Ḥuzze fi menâkıbi ehli'l-Mizze* adlı eserlerinin de bulunduğu *Keşfü'l-beyân 'an şifâtî'l-hayevân*'ından öğrenilmektedir. Brockelmann'ın İbn Atıyye'ye nisbet ettiği *Nüzhetü'n-nâzır fi vaz'î ḥuṭūṭi faẓlî'd-dâ'ir* adlı eser (Brockelmann, GAL, II, 149) Mısırlı astronomi âlimi Muhammed b. Ebû'l-Feth es-Sûfî'ye aittir (*Fihristü'l-kütübî'l-Arabiyye*, V, 326).

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Atıyye el-Avfî, *el-Fuṣūlü'l-mü'eyyede li'l-vüṣūl ilâ şerhi'l-Muḥaddimetü'l-Cezeriyye* (nşr. Cemâl es-Seyyid Rifâî), Kahire 2005, neşredenin girişi, s. 5-6; Şemseddin İbn Tolun, *Târihu Mizze ve âşâruhá ve fihi el-Ma'azze fima kile fi'l-Mizze* (nşr. M. Ömer Hamâde – M. Ali Sultânî), Dimaşk 1404/1984, s. 49, 61-67; a.mlf., *el-Fülk-ü'l-meşhûn fi ahvâli Muḥammed b. Tolun* (nşr. M. Hayr Ramazan Yûsuf), Beyrut 1416/1996, s. 22, 33, 41, 51, 122; a.mlf. – İbnü'l-Mibred, *Müt'atü'l-ezghân mine'l-temettu' bi'l-aḥrân beyne terâcimi'ş-şüyûḥ ve'l-aḥrân* (nşr. Salâhaddin Halîl el-Mevsilî), Beyrut 1999, I, 46, 112, 293, 366, 553; II, 639-640, 735, 736, 770-771; Gazzî, *el-Kevâkibü's-sâ'ire*, I, 14-17; II, 20; III, 4; *Keşfü'z-ẓunûn*, I, 2; II, 1211; İbnü'l-İmâd, *Şezerât* (Arnaût), X, 44-47; M. G. de Slane, *Catalogue des manuscrits arabes de la Bibliothèque Nationale*, Paris 1883-95, s. 593; Ahlwardt, *Verzeichnis*, III, 92; *Fihristü'l-Kütübḥāneti'l-Hidiviyye*, V, 326; Brockelmann, GAL, II, 149; *Suppl.*, II, 58, 150-151; *İzâhu'l-meknân*, I, 4, 393; *Hediyyetü'l-'arîfin*, II, 210, 215, 223; M. Riyâz el-Mâlih, *Fihrisü maḥṭûṭâti Dâri'l-kütübü'z-Zâhiriyye: el-Taṣavvuf*, Dimaşk 1398/1978, I, 406-407; *Fihrisü'l-maḥṭûṭâti'l-muṣavvere: el-Edeb*, Kahire 1979, I/2, s. 148; P. Voorhoeve, *Codices Manuscript: VII: Handlist of Arabic Manuscripts in the Library of the University of Leiden and Other Collections in the Netherlands*, The Hague 1980,

s. 383; Abdülhay el-Kettânî, *Fihrisü'l-fehâris*, I, 78, 160-161, 218, 219, 326, 472, 474-475; II, 632, 638, 661; Ömer Rızâ Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifin*, Beyrut 1414/1993, III, 160, 660-661; Ziriklî, *el-A'âm* (Fethullah), VII, 53-54; Cemîl el-Azm, *el-Müsâra'a ilâ kaydi evâbidi'l-mütâla'a* (nşr. Remzî Sa'deddin Dimaşkiyye), Beyrut 1424/2003, s. 108-121; J. J. Witkam, *Inventory of the Oriental Manuscripts of the Library of the University of Leiden*, Leiden 2007, II, 127-128; M. Bâkr Ulvân, "Kütübü'l-hayevân 'inde'l-'Arab", *el-Mevrid*, I/3-4, Bağdad 1392/1972, s. 33-34.

MEHMET AKİF KİREÇÇİ

İBN BAKİ

(ابن بكي)

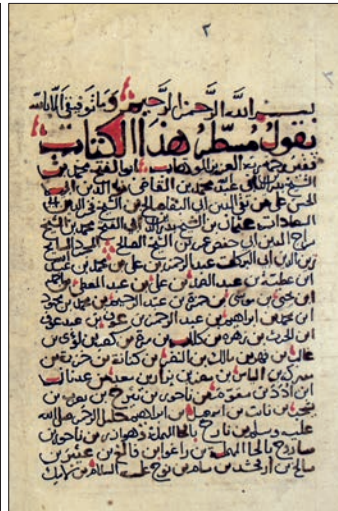
Ebû Bekr Yahyâ b. Muhammed (Ahmed)
b. Abdurrahmân b. Baki el-Endelüsî
el-Kurtubî et-Tuleytî
(ö. 540/1145)

Müveşşah türündeki şiirleriyle tanınan
Endülüslü şair.

İbn Bessâm'ın aşağıdaki ifadelerinden V. (XI.) yüzyılın ortalarında doğduğu anlaşılmaktadır. Ailesi, yetişmesi ve eğitimi hakkında bilgi yoktur. Feth b. Hâkân el-Kaysî, İbn Bessâm, İbn Senâülmülk gibi çağdaşları ile İbn Saîd, İbnü'z-Zübeyr, İbn Haldûn ve Makkarî sadece künyesini veya künye ile lakabını verip babasının adını anmazken çağdaşı Ebû Tâhir es-Silefî baba adını Hakem; Yâkût el-Hamevî ve Safedî, Abdurrahman; İbn Hallikân, Muhammed b. Abdurrahman şeklinde zikreder. Çağdaş araştırmacılar Samuel Miklos Stern ve Muhammed Mecîd es-Saîd baba adını Abdurrahman; A. R. Nykl, Muhammed; F. de la Granja, Muhammed Ahmed Müsevî Âlû

Tu'me, M. Cortés Garcia ve Tefvik Kureyre, Ahmed olarak verirler. Makkarî, İbn Haldûn, İbn Hallikân ve Yâkût el-Hamevî nisbesini Kurtubî; İbn Bessâm, İbnü'l-Ebbâr, İbn Saîd ve Safedî, Tuleytî diye yazarken İbnü'z-Zübeyr, Vâdiâşlı (Guadix) olduğunu kaydeder. Silefî, şair Abdullah b. Muhammed er-Rekkânî'den naklen onun aslen Sarakustalı (Saragossa) olduğunu, İşbiliye'de (Sevilla) edebiyat alanında tanındığını, Selâ'da refaha kavuştuğunu ve Vâdiâş'ta vefat ettiğini zikreder (*Mu'cemü's-sefer*, s. 152).

İbn Bessâm eş-Şenterinî, yaşının küçüklüğüne rağmen keskin bir zekâyâ ve anlayışa sahip bulunduğunu, bir kısmı dışında şiirlerinin sanat değeri taşıdığını, Tuleytula'daki (Toledo) karışıklık yüzünden oradan ayrılıp İşbiliye'ye gittiğini, daha sonra doğuyu-batıyı dolaştığını kaydederek (*ez-Zahire*, II/2, s. 615). Sözü edilen bu karışıklık, muhtemelen, Kastilya Kralı VI. Alfonso'nun 478'de (1085) Zünnûniler'in yönetimindeki şehri ele geçirmesi ve ardından müslüman halkın karşılaştığı olumsuz şartlardır. O sırada genç yaşta olan İbn Bakî, Tuleytula'dan ayrıldıktan sonra siyasî kargaşa ortamında belli bir yerde karar kılmayıp bir süre dolaştı, nihayet son Abbâdî emîri İbn Abbâd el-Mu'temid-Alellah'ın (1069-1091) yönetimindeki İşbiliye'de bir müddet ikamet etti. Devlet adamlarının, tanınmış edip ve şairlerin katıldığı meclislerde adını duyurdu. Endülüs ve özellikle İşbiliye'nin Murâbit Hükümdarı Yûsuf b. Tâşfîn'in hâkimiyetine geçmesi ve Mu'temid-Alellah'ın Fas'ın Ağmât şehrine sürülmesi üzerine (484/1091) buradan ayrılmak zorunda kalan birçok edip ve şair gibi İbn Bakî de Kurtuba'ya gitti. İşbiliye'de tanıştığı, A'mâ et-Tutîlî (et-Tutaylî) diye tanınan şair Ebû'l-Abbâs (Ebû Ca'fer) Ahmed b. Abdullah b. Hüreyre ile ilişkilerini burada da sürdürdü; onunla birlikte devrin önde gelen şairleri içinde yer aldı. Ancak Kurtuba'da fazla kalmayan İbn Bakî'nin bir ara Münyetü'z-Zübeyr'de ve Gırnata'da, İbn Saîd el-Mağribî'nin Kal'atü Benî Saîd'in (Kal'atü Yahsub) yönetimini elinde tutan dedesi Muhammed b. Abdülmelik b. Saîd'le birlikte olduğu görülür (Makkarî, I, 471-472, 584). İbn Bakî, Murâbitlar'ın siyasî ve askerî baskısı altındaki Endülüs'ün diğer bazı şehirlerini de dolaştı. Ardından Mağrib'e (Fas) giderek Selâ'da eskiden beri kadılık görevinde bulunan Benî Aşere (Benü'l-Kâsim) ailesinin himayesine girdi, onlar için methiyeler kaleme aldı; bu aileden Yahyâ b. Ali sayesinde

İbn Atıyye el-Avfî'nin *Keşfü'l-beyân 'an şifâtî'l-hayevân* adlı eserinin I. cildinin ilk iki sayfası (Millet Ktp., Feyzullah Efendi, nr. 1687)